

Jak zkoumat gender v mezinárodní bezpečnosti? Úvod do feministických bezpečnostních studií

KATEŘINA KRULIŠOVÁ

Nottingham Trent University (NTU), United Kingdom

E-mail: katerina.krulisova02@ntu.ac.uk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8065-188X>

DAGMAR RYCHNOVSKÁ

Institute for Advanced Studies (IHS), Vienna, Austria

E-mail: rychnovska@ihs.ac.at

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3693-4273>

How to Study Gender in International Security? An Introduction to Feminist Security Studies

Abstract: Thinking on war, violence and security has always been associated with concepts of femininity and masculinity. Similarly, wars and political transformations also change the notions of the roles of women and men in society. This article shows how the links between gender identities and threat construction, understanding of aggression, or social sensitivity to different types of victims of violence can be studied academically. It introduces feminist security studies, embeds it in the research of international relations and security, and encourages its development in the Czech academic environment. The article introduces key concepts and methods of studying gender in (international) security, identifies key themes in feminist security research, and explains various approaches and types of questions that can be investigated in this area.

Keywords: gender, feminism, security, identity, methods.

DOI: <<https://doi.org/10.32422/mv.1663>>.

Obor bezpečnostních a strategických studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně na prvního dubna roku 2014 publikoval na webových stránkách katedry politikologie sytý růžovou výzvu týkající se pořádání letní školy „Gender a bezpečnost“. Cílem této akce mělo být „reflektovat stále aktuálnější téma represe sexuálních menšin v zemích jako jsou například Rusko, Uganda, Súdán, Spojené arabské emiráty, Nigérie a další. Pozornost bude dále věnována i tématům jako druhé či třetí pohlaví v bezpečnostních složkách“ (Femag 2014). Jak se ale později ukázalo, zpráva o pořádání akce byla pouze aprílovým žertem. Jinými slovy, studovat témata, kterými se ve světě dlouhodobě

zabývají bezpečnostní studia v rámci etablovaného výzkumu genderu a bezpečnosti, připadalo vyučujícím politologie natolik absurdní, že akci prezentovali jako povedený vtíp.

Tato příhoda není v českém prostředí náhoda – naopak, lze ji číst jako součást dlouhodobého anti-genderového diskurzu v české veřejné debatě. Jak zmíněná historka ukazuje, ani někteří příslušníci a příslušnice české akademické komunity si s genderovými tématy ještě před několika lety neuměli moc poradit. Ukotvení genderového výzkumu v tomto posměšném diskurzu nicméně ve výsledku brání nejen produktivní společenské debatě, ale i otevření samotné vědy potenciálně zajímavým a obohacujícím teoretickým perspektivám na fungování politiky a společnosti, jako jsou právě například feministická bezpečnostní studia. Jak ukazujeme v tomto článku, v české výuce mezinárodních vztahů (MV) je ale téma feminismu spíše okrajové a ve výzkumu MV a bezpečnosti je zastoupeno ještě méně.

Úvahy o válce, násilí a zajišťování bezpečnosti byly odjakživa spojované s představami o ženství a mužství. Ženy jsou tradičně považovány za ztělesnění hodnot, pro které stojí za to vést války a umírat, a muži jako ti, kteří mají ženy a potažmo svou vlast bránit. Války a politické proměny ale také mění představy o roli žen a mužů ve společnosti, jak dokazují i vyprávění o výrazných politicky angažovaných postavách. Vazby mezi genderovými identitami a bezpečnostní politikou jsou předmětem zájmu feministických bezpečnostních studií, které ukazují, jak genderové identity ovlivňují konstrukci hrozeb, chápání agrese i společenskou citlivost vůči různým typům obětí násilí.

Tento článek si klade za cíl představit základní koncepty a metodologické přístupy feministických bezpečnostních studií a nastínit možná výzkumná témata, jež by obohatila českou politologickou reflexi bezpečnosti. Článek zasazuje studium genderu do kontextu sociálně-vědního výzkumu zabývajícího se teorií i praxí bezpečnosti na individuální, sociální, lokální, národní a globální úrovni (Tickner – Sjöberg 2013). Mezinárodní sociálně-vědní výzkum pod hlavičkou feministických bezpečnostních studií otevírá otázku, či bezpečnost nás vlastně zajímá, a poukazuje na to, že řízení společnosti, definice národních zájmů i politika bezpečnosti jsou úzce spjaty s představami o rolích žen a mužů ve společnosti (Enloe 2000; 2014; Shepherd 2013; Tickner 2004, 2005; Tickner – True 2018). Zároveň tento výzkum ukazuje, že praxe bezpečnosti, válek a udržování míru by nebyly možné bez širokého spektra aktérů a akterek, jejichž role a hlas jsou v tradičních bezpečnostních studiích přehlíženy. Příspěvek tak chce ukázat, že studium genderu má ve výzkumu bezpečnosti své místo a staví na pevných teoretických a metodologických základech, které mohou zásadně obohatit českou výzkumnou sféru (Ackerly aj. 2006; Shepherd 2014; Sjöberg – Via 2010; Wibben 2016). Článek je tedy určen jak začínajícím vědkyním a vědcům specializujícím se na MV a bezpečnostní studia, kteří se chtějí lépe orientovat v oblasti feministických bezpečnostních studií, tak i všem, kteří chtějí obohatit svůj sociálně-vědní výzkum o genderový pohled nebo kritiku.

Práce nejprve stručně zmapuje výzkum a výuku feministických přístupů ke studiu mezinárodní politiky a bezpečnosti v českém prostředí a poté představí historii a hlavní debaty výzkumníků a výkumníků v oblasti feministických bezpečnostních studií v mezinárodním prostředí. Následně článek popíše základní koncepty tohoto výzkumného proudu, mezi které patří pojmy jako gender, bezpečnost, násilí, aktérství, racionalita a interseksionalita. Předposlední sekce článku se zabývá otázkou, jak zkoumat genderové aspekty mezinárodní bezpečnosti a jak lze takový výzkum situovat do českého prostředí. V této části stručně shrneme metodologickou kritiku, které genderové studie jako takové často čelí, a pomocí reflexe hlavních témat (politika a politiky, aktérství, ozbrojené konflikty a nové hrozby) se zaměříme nejen na metodologickou stránku feministických výzkumů, ale i na jejich konkrétní dopady na chápání bezpečnosti na individuální, lokální, regionální, mezinárodní a globální úrovni. Práce je zakončena závěrečným shrnutím, kde hodnotíme perspektivu českého výzkumu v oblasti feministických bezpečnostních studií.

GENDER A BEZPEČNOST V ČESKÉM KONTEXTU

Ačkoli i v mezinárodním prostředí jsou feministické přístupy ve studiu politiky a bezpečnosti spíše okrajovým typem výzkumu (Tickner – True 2018; Sjoberg 2011), v české „akademii“ jsou stále téměř neexistující. Obecnými genderovými otázkami se nejvýrazněji zabývají výzkumnice a výzkumníci z magisterských Genderových studií vyučovaných na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze a končícího bakalářského programu Genderová studia na Masarykově univerzitě v Brně. Tyto interdisciplinární práce ale jen zřídka zkoumají problematiku mezinárodních vztahů nebo bezpečnosti. Pro sociologické studie je přitom gender jedním z klíčových a neodmyslitelných konceptů, od studia maskulinit (Pavlas 2009), ženských protestů proti globalizaci (Kolářová 2009) až po ženy v disentu nebo vědě (Linková a Straková 2017).

Výuka mezinárodních vztahů a bezpečnostních studií většinou genderové otázky zahrnuje vůbec, či jen marginálně. Kromě povinně volitelného kurzu „Feminismus v mezinárodních vztazích“ na navazujícím magisterském stupni Mezinárodní vztahy na Fakultě sociálních věd UK a v minulosti vyučovaném povinně volitelném kurzu „Gender and Security“ na oboru International Relations and European Studies Metropolitní univerzity Praha, se žádná jiná katedra nevěnuje tématu feminismu nebo genderu v samostatném kurzu. Katedra rozvojových a environmentálních studií Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci má ve svém studijním plánu předmět týkající se genderu a rozvoje, který sice nezmiňuje bezpečnost jako takovou, ale zaměřuje se na genderové aspekty problémů mezinárodního rozvoje. Na ostatních bakalářských, magisterských i doktorských programech je většinou otázka genderové bezpečnosti prodiskutována během jedné přednášky ke konci kurzu, v některých případech ještě spojená s postkoloniálními studiemi. Témata jako například queer mezinárodní vztahy (Weber 2015; Foster aj. 2013) bývají z výuky úplně vynechána.

Absence zájmu o studium feministických bezpečnostních studií na českých univerzitách se promítá i do vědeckých publikací na toto téma. Z naší rešerše existujících studií v českém jazyce nebo zabývajících se českými tématy vyplývá, že v českém akademickém prostředí se pohybuje pouze hrstka výzkumníků a výzkumníků zkoumajících feministické přístupy v MV a bezpečnosti. Tereza Kodíčková (1998) shrnuje současnou feministickou kritiku mezinárodních vztahů. Časopis *Mezinárodní politika* věnuje v roce 2008 celé číslo problematice žen v mezinárodní politice. Příspěvky se zabývají primárně tématem zastoupení žen v politice, problematikou kvót a genderovým mainstreamingem, nicméně obsahují i článek, který mimo jiné studuje konstrukci ženských aktérek v mezinárodní politice a feministickou kritiku teorie mezinárodních vztahů (Horký 2008). Kapitola Kateřiny Tvrdé (2013) *Jiná (ne)bezpečnost: feministické přístupy k výzkumu bezpečnosti* mapuje základní feministické debaty a proudy studia bezpečnostních otázek. Kritiku české implementace Národního akčního plánu k Rezoluci Rady bezpečnosti OSN 1325 Ženy, mír a bezpečnost potom publikovaly Míla O'Sullivan s Blankou Šimůnkovou (2017). Míla O'Sullivan (2019) se dále zabývá problematikou agendy Ženy, mír a bezpečnost v kontextu ukrajinského konfliktu. Šárka Kolmašová a Kateřina Krulišová (2019) zkoumají legitimizační diskurz opírající se o hypotézu používání sexuálního násilí jako válečné zbraně na případové studii Libyjského konfliktu.

Radka Dudová (2012) analyzuje biopolitiku a governmentální ve vztahu k politice potratů během komunistického režimu. Věra Sokolová (2003) se ve své analýze zabývá debatami v historiografii života německých žen v období nacismu. Studie vymezuje problém participace žen v nacistických mocenských strukturách, jejich odporem proti těmto strukturám, a dvojítoš pro- a anti-natalistických nacistických politik. Podobně Jitka Gelnarová zkoumá genderové aspekty současného politického a společenského diskursu o bezpečnosti v kontextu tzv. migrační krize (2016, 2018). Další významné autorky, jako například Libora Oates-Indruchová nebo Hana Havelková, se dlouhodobě zabývají postavením feminismu v české společnosti (viz Havelková 1993, 1996, 1999; Havelková –

Oates-Indruchová 2014; Oates-Indruchová 2016). Přestože všechna zmíněná díla problematiku genderu a bezpečnosti zkoumají, bohužel nenabízejí ucelený přehled vývoje disciplíny, metodologické ohraničení a příklady rozličnosti výzkumů a jejich praktických dopadů.

Výzkum mezinárodní politiky a bezpečnosti nedávno začal více reflektovat, jak se mezinárodní politické vztahy či bezpečnostní problémy odrážejí v praxi a jsou vytvářeny v kontextu sociálních praktik (Daniel – Rychnovská 2015). Pokud politiku chápeme v širším sociologickém a filozofickém pojetí jako rozhodování o tom, jak má vypadat společnost a jak má být řízena, pak se nám otevírá široká škála praktik, institucí či prostředí, jejichž studiem lze rozkrýt strukturu mocenských vztahů ve společnosti a politické ideje, které tyto mocenské vztahy legitimizují.

Genderová analýza si díky svému zaměření na genderová témata, promítaná v denních situacích, vyvinula velkou citlivost pro zachycení (nerovných) mocenských vztahů na mikro úrovni. Pro tento účel se typicky zaměřuje na studium praktik, tedy rutinních vzorců chování, a diskurzu, tj. významotvorných praktik, typicky pak jazyka, obrazu a dalších prostředků lidské komunikace. Studiem těchto dat z pohledu konceptů genderových studií a za pomoci sociologických metod je možné odhalit jinak skryté vzorce chování či komunikace, které ztělesňují, a tím dále potvrzují různé stereotypy a vztahy nadřazenosti a podřazenosti ve společnosti. Propojení studia genderu se sociologicky orientovaným výzkumem mezinárodní politiky a bezpečnosti je pak novou a velmi zajímavou kapitolou v sociálních studiích (viz například Sjoberg 2012; Prügl 2012).

VÝVOJ VÝZKUMU GENDERU V MEZINÁRODNÍ BEZPEČNOSTI

Feminismus a studium genderu jsou poměrně nová témata v MV a bezpečnostních studiích, která se v těchto oborech objevila až na konci 80. let 20. století. Jak upozorňují Tickner a True (2018), disciplinární historie mezinárodních vztahů je historie psaná muži a jen zřídkakdy se zabývala problémy nebo starostmi žen. Ačkoli feministické teoretizování o mezinárodním míru a bezpečnosti má kořeny již na počátku 20. století, disciplína MV tuto tradici velmi dlouho ignorovala (Tamtéž). Počátek kritiky feministických výzkumníků a výzkumníků k existujícím tezí o mezinárodní bezpečnosti tak můžeme spojit až se vzestupem kritické teorie, ze které feministická bezpečnostní studia vycházejí. Destabilizace hegemonického paradigmatu „male-streamové“ ahistorické realistické pozitivistické vědy je sjednocujícím prvkem kritických teorií. Z této epistemologické pozice pak vyplývá, že všechny otázky týkající se bezpečnosti jsou normativní a že vždy existuje určitá dynamika vztahů mezi vědcem-vědkyní (*knower*) a zkoumaným objektem (*known*) (Parpart – Zalewski 2008). Oddělení faktů a hodnot, existence objektivní a hodnotově neutrální vědy a nestranný stav vědce-vědkyně jako pozorovatele, který vysvětluje bezproblémovou skutečnost, jsou tak kritizovány za jejich arbitrárnost a absenci reflexe skutečných podmínek, v nichž vědkyně nebo vědec pracují a existují.

Hlavním cílem prvotního feministického pohledu na mezinárodní bezpečnost byla především kritika klíčových děl, které tvoří základ disciplíny. Tato debata o dekonstrukci základních teorií, hypotéz a „historických pravd“ tvoří základ jinak rozmělněného feministického přístupu. Z tohoto důvodu se často místo o feminizmu hovoří raději o „feminismech“ v mezinárodních vztazích a bezpečnostních studiích. Základní texty MV mají tendenci feminismy rozdělovat do několika kategorií. Například True (2013) hovoří o analytickém, empirickém a normativním feminizmu. Sjoberg a Tickner (2011) zase mluví o liberálním, konstruktivistickém, kritickém, postmoderním, poststrukturalistickém a postkoloniálním feminizmu. Sjoberg (2010) dále doplňuje například ekofeminismus, další výzkumníci pak hovoří o marxistickém feminizmu.

Tento článek se nezbytně nedrží těchto kategorizací, neboť autorky souhlasí s Cynthií Enloe (2010) v jejím tvrzení, že feministické porozumění (*making feminist sense*) mezinárodní politice a bezpečnosti je velkým úkolem, který si žádá konstantní a detailní výzkum

aktérů, lokací a procesů. Tito aktéři a procesy se zdají být těžko zkoumatelní, neboť přesahují hranice „správného“ výzkumu v disciplíně nastavené pozitivistickou tradicí. Feministické výzkumy se proto prvotně ptají, kde jsou v mezinárodní bezpečnosti ženy a jakou roli hrají gender a sexualita v konstrukci bezpečnostních hrozeb a politik. Genderový výzkum se nerovná výzkumu pouze žen. Ačkoli velké množství děl se zabývá rolemi žen v bezpečnostních strukturách, výzkum maskulinit je stále více prominentní ve feministických bezpečnostních studiích (Haider 2016; Higate 2007; Kirby – Henry 2012; Parpart 2015; Welland 2013) stejně tak jako výzkum sexuality a jejího vztahu k mezinárodní politice (Richter-Montpetit 2018; Shepherd – Sjöberg 2012; Weber 2016; Wilcox 2014).

Z tohoto pohledu se feminismus může zdát jako široký nebo nevyhraněný výzkumný projekt. Wibben (2011: 591) shrnuje problém roztržitosti následovně: „...*feminismus vzniká v reakci na konkrétní politický okamžik, jedinečný ekonomický, společenský a symbolický pořádek. Feministický výzkum, v úzké spolupráci s feministickým aktivismem, má za úkol vyjádřit nesnáze vzniklé v důsledku tohoto řádu a způsoby, jak v něm prosazovat změny.*“ Z tohoto pohledu je feminismus závislý na situovanosti výzkumníka nebo výzkumnice. I přesto Wibben (Tamtéž) tvrdí, že určitá pravidla jsou společná pro všechny feministky a feministy. Je to především odhodlanost odhalit a snažit se napravit nerovnosti, tedy emancipace a zlepšení mocenské pozice studovaných subjektů i sama sebe. Feministická bezpečnost by se měla snažit o mnohem více než jen „přidání a zamíchání“ žen do existujících maskulinních struktur. Toho jde podle Wibben docílit pouze empatickým přístupem ke světu kolem sebe a ochotou naslouchat (Tamtéž: 592). Schopnost odpoutat se od vlastních názorů a předsudků a snaha o nereplikování existujících kategorizací a metanarativů je tak startovním bodem feministického vstupu do bezpečnostních studií (Tamtéž). Následující část článku si tedy dává za cíl zmapovat hlavní feministické debaty v disciplínách MV a bezpečnostních studií.

Feministické MV jsou kromě kritiky realismu nejčastěji spojovány ve svých začátcích s mírovými studii (Reardon 1993; Ruddick 2009; Wibben 2011). J. Ann Tickner (1992) dále rozšiřuje koncept bezpečnosti o ekonomická a environmentální témata. Její definice násilí zahrnuje jednak násilí fyzické, jednak i strukturální a ekologické a zaměřuje se na pozitivní mír, který je charakterizován absencí přímého i strukturálního násilí. Cynthia Enloe dodává, že feministická hypotéza „co je soukromé, je politické“ platí i na mezinárodní a globální úrovni. Ve svých výzkumech se zabývá tím, jak studiem životů a zkušeností žen, jako jsou manželky diplomatů, pracovnice na plantážích nebo prostitutky, můžeme získat nový pohled na fungování politické moci, násilí, války a míru.

Feministická bezpečnostní studia vycházejí z výše uvedených kritik a snaží se vnést genderový pohled do bezpečnostní tematiky. Koncept genderového pohledu je definován Steans (2013: 5) následovně: „...*genderový pohled se zaměřuje na gender jako na určitý druh mocenského vztahu nebo na vysledování způsobů, jakými je gender rozhodující pro pochopení mezinárodních procesů.*“ Cohn (2011: 582) argumentuje, že feministická bezpečnostní studia jsou založena na hypotéze, že „*bezpečnost nemůže pocházet z nějaké fantaskní, izolované, zcela autonomní soběstačnosti nebo ozbrojené nezávislosti, ale spíše je vždy nevyhnutelně relační, založená na vzájemné závislosti*“. Zaměřením na opomíjené aktéry a roviny bezpečnosti feministický výzkum ve výsledku mění samotné chápání toho, co můžeme chápat jako bezpečnost. Jak ukazuje Smith (2005: 48), přínos feministické analýzy bezpečnosti je potencionálně destabilizující pro disciplínu MV, protože nabízí radikálně jiné pojetí bezpečnosti.

Feministický pohled na bezpečnost je teoreticky i metodologicky značně rozmanitý (Wibben 2011), ale jeho jednotlivé prvky lze shrnout v následujících principech. Sjöberg (2009) identifikuje čtyři společné principy feministického bezpečnostního hlediska. Za prvé, gender – který je dále diskutován v následující části – je zásadním konceptem pro bezpečnostní studia, a proto nemůže být vynechán ve snaze učinit pole neutrální z hlediska pohlaví. Zda je gender aplikován jako kauzální, nebo konstitutivní proměnná, musí být

přítomný jak v teorii, tak v praxi MV. Nejsou to jen vrstvy neviditelných žen, které drží mezinárodní systém dohromady (Enloe 2004), ale celkový genderový diskurz a budování vzájemně propojených a vzájemně konstitutivních vztahů a sítí. Jinými slovy, fungování mezinárodní politiky by nebylo možné bez genderově podmíněných sociálních vazeb, které jsou v tradičním politickém i akademickém diskurzu brány jako samozřejmost.

Za druhé, feministická bezpečnostní studia, podobně jaké jiné proudy kritických bezpečnostních studií, zdůrazňují různé roviny bezpečnostních problémů. Úzká definice bezpečnosti zaměřená na přímou hrozbu a použití síly se považuje nikoli za danost, ale za politickou pozici nebo legitimizaci určitého stavu věcí (Sjoberg 2009). Z tohoto pohledu ohrožuje bezpečnost států a jednotlivců nejen občanská nebo mezistátní válka, ale také otázky „nízké“ politiky, jako jsou chudoba, ničení přírodního prostředí, nerovnost a podřízenost, moderní otroctví, domácí násilí, znásilnění nebo sexuální násilí.

Za třetí, feministická bezpečnostní studia také vyžadují rozšíření předmětu bezpečnosti. Vzhledem k tomu, že i tzv. bezpečné státy mohou ohrožovat bezpečí svých obyvatel, je realistické státocentrické pochopení bezpečnosti nedostačující. Jednotlivci a komunity, spolu s mezinárodními organizacemi a státy, představují referenční objekty bezpečnosti. Osobní rovina je tedy nejen politická, ale i mezinárodní (Tamtéž). Wilcox (2011: 597) dodává, že feministická bezpečnostní studia rovněž obohacují studium bezpečnosti o vtělenost, neboť analyzují „*tělo jako ústřední bod pro bezpečnostní a mezinárodní vztahy – tělo vojáka, tělo jako zbraň, tělo oběti znásilnění, tělo, které má být chráněno zákony války*“.

Konečně za čtvrté, feministická škola bezpečnostních studií zkoumá genderovou povahu atributů oceňovaných v oblasti mezinárodní bezpečnosti a argumentuje tím, že téměř všeobecně se hodnoty spojené s maskulinitou zdají být důležitější a lepší než hodnoty připisované ženskosti. Feministická bezpečnostní studia jsou tedy neustále se vyvíjejícím oborem, který se ve své definici překrývá s obory a podobory jinými. Stern shrnuje debatu o hranicích mezi feministickými bezpečnostními studií a globální feministickou politickou ekonomikou. Zmiňuje například zásadní důraz globální feministické politické ekonomie na materiální kontext bezpečnosti, která se zaměřuje na nerovnosti jak v lokálních prostředích, tak v globálním ekonomickém systému (True 2012). Feministická bezpečnostní studia jsou globální feministickou politickou ekonomikou vnímána jako více poststrukturální a jsou kritizována pro své zaměření primárně na násilné akty a nedostatečnou pozornost k jejich vzniku a kontinuu násilí ve společnosti jako takovému (Meger 2015; True 2015). Sjoberg (2015: 409) tvrdí, že politická ekonomie je pevně provázána s otázkami bezpečnosti jak politicky, tak analyticky, intelektuálně i normativně (Tamtéž: 409). Z tohoto důvodu argumentuje pro to, aby se disciplíny znovu spojily za účelem produkce komplexnější znalosti. Stern se též ohrazuje proti rozdělování disciplín a delimitaci subdisciplín a tvrdí, že hranice disciplín limitují subjekty, které vymezují, a tím pádem znemožňují plnou emancipační znalost (2017: 730), jež je v kritické teorii vnímána jako prostředek dosažení větší sociální spravedlnosti.

KONCEPTUÁLNÍ RÁMEC FEMINISTICKÝCH BEZPEČNOSTNÍCH STUDIÍ

V této části představujeme klíčové koncepty používané ve feministických bezpečnostních studiích. Tyto koncepty rozpracovávají základ feministické perspektivy na mezinárodní vztahy a zároveň nabízejí analytickou dimenzi, prostřednictvím které je možné zkoumat genderovou podmíněnost různých politik, národních identit, zájmů atd.

Pohlaví a gender

Feministický výzkum se neobejde bez definice konceptů pohlaví (sex) a gender a kontroverzí, které okolo těchto pojmů panují. Feminismus je často zobrazován jako „*pronásledovaný jeho přirozenými paradoxy*“ (Stern – Zalewski 2009: 611), přičemž pojem gender nebo „žena“ je jedním z nejvýraznějších.

Feminismus nejen v MV se vymezuje proti zaměňování pojmů „pohlaví“ a „gender“. Biologická příslušnost k jednomu či druhému pohlaví by neměla automaticky určovat role a možnosti jednotlivců. Jinými slovy to, že se od žen a mužů očekávají jiné atributy pouze na základě jejich biologie, je kritizováno jako překonané myšlení. Tickner a Sjöberg (2011: 4) proto definují pohlaví jako biologický fakt, kdežto gender jako souhrn osobnostních znaků a pochopení sama sebe, které jsou od jednotlivců očekávané na základě jejich biologického pohlaví. Pro jednodušší orientaci v terminologii se pro biologické rozdělení používají termíny mužskost a ženskost, a pro genderové atributy maskulinita a femininita. Charakteristiky jako síla, racionalita, nezávislost, ochrannost nebo veřejný život jsou často spojovány s maskulinitou, kdežto emocionalita, slabost, závislost, touha po ochraně nebo domesticita jsou typické femininní vlastnosti. Studium těchto genderových binárních protikladů tvoří základ feministické kritiky státu diskutované v první části článku. Neexistuje však jedna maskulinita a femininita, ale mnoho jejich podob, které jsou sociokulturně a geopoliticky podmíněné.

Femininity a maskulinity nejsou ale pouhým rozdílem mezi jednotlivci. Jsou to rozdíly, které mají mocenské implikace. Connell (1995) definuje ideálně typickou maskulinitu jako vrcholek společenské hierarchie. Na opačném spektru se nachází podřízená femininita, proti které se hegemonní maskulinita vyhraňuje. Mezi těmito společenskými póly se nacházejí jiné kategorie, například podřízená maskulinita. Nehledě na rozdíly v uspořádání společností v čase a prostoru, se feministky a feministé napříč sociálními a humanitními vědami shodují, že gender určuje mocenské vztahy ve většině společností a že v patriarchálních společnostech větší moc připadá mužům.

Pokud je tedy pohlaví biologickým faktem a gender sociální konstrukt, genderové nerovnosti a z nich plynoucí mocenské problémy jsou společensky determinované a měnitelné. V poslední době se ale feministická debata zaměřuje na otázku, zda je tato jednoduchá dichotomie nadále platná. Například Anne Fausto-Sterling (2005: 1492) se domnívá, že „*na tělo bychom se měli dívat jako na systém, který zároveň produkuje a je podmíněn konstrukcí sociálních rolí a jejich významů*“ – tedy že pohlaví a gender se ovlivňují navzájem. Feministické MV se v současné době přiklání k tomuto tvrzení (Wilcox 2011). Bezpečnostní výzkum by se tedy měl zaměřit nejen na kritiku genderově podmíněných diskurzů, ale i na vtělené prožitky bezpečnostních praktik reflektující materialitu lidského těla. V tomto chápání je materiální a diskurzivní tělo jako takové centrálním subjektem bezpečnosti. Pro hlubší pochopení praxe bezpečnosti ve společnosti je proto pro feministický bezpečnostní výzkum zásadní zaměřit se na zkoumání vztahu mezi bezpečnostními praktikami a lidskou zranitelností, fyzickou silou i nevyhnutelnou smrtí.

Nejsou to jen kategorie pohlaví a gender, které jsou v disciplíně zkoumané. Jako větší na feministek a feministů, bývají i feministické MV mylně obviňovány z protimužské agendy, nenávidění mužů nebo agitace za nadvládu žen na úkor mužů. Feministické MV se shodují, že přestože je vědecká disciplína spojena s politickým projektem feminismu jako sociálního a politického hnutí, vědecká obec se zabývá primárně otázkou porozumění světu pomocí genderového pohledu. Feministky a feministé argumentují, že jejich práce není „*jen o ženách, ani o jednoduchém přidání žen do mužských institucí a norem*“ (Peterson 1992: 205), ale o kritické analýze existujících mocenských struktur. Problém ale nastává v definici ženy jako takové.

Debata o nestálé ontologii hlavního subjektu, tedy otázka, co to znamená být ženou, či mužem, vychází z argumentu, že v minulosti byl gender synonymum pro studium role žen ve společnosti a v bezpečnostních studiích žena synonymem pro oběť. Poststrukturalisté ale varují před touto jednoduchou rovníci a argumentují, že „žena“ musí být vždy chápána v kontextu dominantního genderového diskurzu a časoprostorového kontextu, ve kterém se nachází (Shepherd 2010: 146–147). Hansen (2010: 24; uvozovky v originále) shrnuje dilema následovně: „*Pokud ‚ženy‘ nejsou předmětem, na který lze odkazovat, ale ‚jen‘ se*

skládá z diskurzů, je obtížné, ne-li nemožné, mluvit o strukturálních nerovnostech, s nimiž se ženy potýkají. A pokud nemůžeme mluvit o ženách jako o „oběti“, jaké alternativní slovní zásoby bychom měli používat?“ Shepherd (2010: 147) uvádí, že „... může být strategicky užitečné mluvit o ženách nebo přímo potřebovat mluvit se ženami. V některých případech by mohlo být dokonce politicky odůvodnitelné hovořit o ženách, ale nikdy nemůžeme předpokládat, že víme, kdo patří a koho vylučujeme z kategorie ‚ženy‘. Dále nemůžeme předpokládat, že ti, se kterými mluvíme, mají stejnou představu o ženách jako my, že jejich hranice inkluze a vyloučení jsou stejné jako naše vlastní.“

Určité proudy feminismu proto preferují kategorie genderové identity a performativity. Z poststrukturalistického hlediska Sylvester (1994: 4) tvrdí, že „muži a ženy jsou příběhy o mužích a ženách“. Shepherd (2013: 3–4) říká, že „způsob, jakým muži a ženy jedná, a jazyk, kterým popisují tyto činy, není jen hoden analytické pozornosti, ale může tvořit základ přínosné kritiky“. Centrální koncepty bezpečnosti – síla, moc, převaha – tak musí být studovány z genderového hlediska. Poststrukturalní metodologie zaměřující se na studium diskurzivních nebo vizuálních praktik a jejich důsledků umožňuje hlubší pochopení bezpečnostních praktik a jejich dopadů na jednotlivce v konkrétním kontextu.

Intersekcionalita

Nejen gender jako takový je ústředním bodem feministického šetření. Vztah mezi genderem, třídou, rasou, etnicitou a jinými sociálními rozdíly byl původně představen Kimberlé Crenshaw (Yuval-Davis 2006: 193). Intersekcionalita je chápána jako „interakce mezi pohlavím, rasou a jinými kategoriemi rozdílů v individuálních životech, společenských praktikách, institucionálních uspořádáních a kulturních ideologiích a výsledcích těchto interakcí z hlediska moci“ (Tamtéž). Crenshaw argumentuje, že „zkušenosti a boje černošek nebyly dostatečně odhaleny ani feministickými a antirasistickými diskurzy“ a že teoretici potřebují „uznat, že jak pohlaví, tak rasa se vzájemně ovlivňují“ (citováno v Yuval-Davis 2008: 68).

Wibben (2014: 744) konstatuje, že feministická intersekcionalita – „simultánnost pohlaví, rasy, národa a dalších atributů, a jejich dopad na výzkumné postupy a poznatky“ – je nutností v současných bezpečnostních studiích. Bilge (2013: 409) dále zdůrazňuje, že „intersekcionalní přístup je méně soustředěn na institucionální úspěch poznatků, které produkuje (a více se soustředí na) institucionální a sociální změnu prostřednictvím výroby hegemonických znalostí“. V českém prostředí by si například téma nucené sterilizace romských žen jistě zasloužilo intersekcionalní feministickou analýzu.

Koncept intersekcionality je úzce spjat s postkoloniální kritikou liberálního feminismu. Podle této kritiky je nedostačující se zaměřit na „genderové vztahy“, ale je třeba pochopit, „jak se ‚dominantní‘ pojmy ‚ženství‘ a ‚mužství‘ vzájemně prolínají s různými stupnicemi, jako jsou konstrukce a geografie moci podél rasové, etnické, třídní, sexuální, regionální a mezinárodní dimenze“ (Agathangelou – Turcotte 2010: 50; uvozovky v originále). Holmes (2013: 82) tvrdí, že ve feministických debatách mezi genderem a rasou existuje napětí, přestože jsou často uznávány křížovky pohlaví a rasy. V případě genocid a válek v Africe se ptá: „Jaký je postoj subsaharských žen v globálním politickém uspořádání?“ a co je důležitější: „Jak můžeme zajistit, aby africké ženy byly považovány za (politické) aktérky, a to i v případě, že jsou oběti válečného násilí?“ (Tamtéž). Holmes (Tamtéž) tvrdí, že aby bylo možné vyrovnat toto napětí, subjektivita již nemusí být chápána jako „uzavřená a řízená jedním souborem politických aktérů“ a spíše spatřena jako „série vzájemně propojených výkonů zahrnujících jak řečové akty, tak viditelnost těla“. Doty dospívá k závěru, že „rasová identita byla historicky neoddělitelně spojena s mocí, aktérstvím, rozumem, morálkou a porozuměním ‚sebe‘ a ‚druhého‘“ (1996: 167; uvozovky v originále). Aktérství je dalším důležitým konceptem diskutovaným ve feministických studiích.

Aktérství a volba

Aktérství, úzce spojené se svobodnou vůlí a racionalitou v rozhodování, je dalším konceptem diskutovaným ve feministických debatách. Shepherd (2012: 4) si všímá že „konvenční koncepce aktérství a politického násilí vždy pracuje se subjektem, neboli činitelem za skutkem“. Poststrukturalistický feminismus ale tuto jednoduchou hypotézu zpochybňuje. Například Butler (2002: 181) argumentuje tím, že „hybatel“ nebo subjekt, který ovládá předpokládané aktérství, se objevuje pouze ve specifických diskurzivních podmínkách a prostředí, jinými slovy, že „aktérství je konstruováno ve skutecích a skrze skutky“.

Konstrukce volby je potom teoretizována v kontextu diskurzivních hranic. Podle Hirschmann (1989: 1241) feministická diskuse o možnosti volby „zpochybňuje předpoklad, že všechny lidské volby jsou svobodné“. Feministická koncepce pak chápe chování jako často nedobrovolnou a komplexní reakci na složité události, které volbu limitují (Sjoberg – Gentry 2007: 16). Hirschman dále tvrdí, že „volby a já, které je vytvořily, jsou koncipovány kontextem, diskurzem a jazykem; takový kontext vytváří smysl sama sebe a možnost volby“ (1989: 1241). V takovém porozumění by pak „úplně konzistentní teorie souhlasu musela zahrnovat (možná paradoxně) uznání, že ne všechny volby jsou řízené vlastní vůlí“ (Tamtéž: 1239).

Sjoberg a Gentry (2007: 17) pracují s koncepcí relační autonomie, která „vychází ze vzájemné závislosti všech možností“, v jejímž rámci nemůže být aktérství jednoznačně odděleno od kontextu. Butler (1992: 108) dodává, že „politika a moc existují již na úrovni, na níž jsou předmět a jeho aktérství formulovány a umožněny, a proto se svobodné aktérství může předpokládat pouze za cenu odmítnutí zkoumání moci a diskurzu“. Åhäll (2012: 290) analyzuje diskurzivní konstrukci aktérství prostřednictvím diskuze o „způsobech, jakými jsou subjekty umístěny v různých diskurzivních praktikách“.

Diskuze o aktérství se objevují ve studiích, které se zabývají například postavením žen v politice a mírových jednáních, nebo naopak jako protagonistek ozbrojeného násilí či válečných zločinů. Otázky týkající se ženské inklinace nebo odporu k násilí nebo „přirozené“ mírumilovnosti se objevují v řadě bezpečnostních studií. Nejnovější feministický výzkum zkoumající ženy, jež se aktivně zapojují do politického násilí, tvrdí, že ženy, stejně jako muži, vedou komplikované životy a uchylují se k násilí z podobných důvodů jako muži (Gentry 2009). Tyto výzkumy se primárně vymezují proti esencialistickým tvrzením, že ženy se uchylují k násilí z osobních důvodů, kdežto muži mají většinou politické důvody (Gentry – Sjoberg 2015).

Bezpečnost

Jak jsme již diskutovaly v první části článku, feministická bezpečnostní studia jsou definována primárně širším a hlubším pochopením konceptu bezpečnosti. Přestože koncept jako takový nemá v bezpečnostních studiích jednotnou definici, velmi často se hovoří o tzv. referenčním subjektu bezpečnosti, kterému má být ochrana poskytnuta. Po velmi dlouhou dobu byl pro MV tímto subjektem národní stát a studium bezpečnosti se zabývalo hrozbou, použitím a kontrolou ozbrojených sil těchto jednotek (Walt 1991). Fakt, že stát je jediným subjektem asociovaným s bezpečností, má dopady jak na mezinárodní politiku, tak na studium bezpečnosti. Stát čerpá autoritu ze své pozice poskytovatele bezpečnosti, která mu dává legitimitu k použití síly a násilí ve jménu bezpečnosti. Hansen (2006: 35) dodává, že „bezpečnostní diskurzy jsou tedy charakterizovány dvojí politickou dynamikou: dávají legitimní moc státům použít ozbrojenou sílu a jiné nezbytné prostředky, ale zároveň o nich vkládají odpovědnost za jejich činy“. Z tohoto důvodu vidíme státy jako ty aktéry, kteří by měli nějakým způsobem reagovat na bezpečnostní hrozby.

Během posledních pár desítek let se objevily nové konceptualizace bezpečnosti, většinou definované jako prohlubování a rozšiřování bezpečnostních studií. Jejich cílem je jednak „zahrnout širší škálu možných hrozeb“ a „posunout se vertikálně na škále aktérů a obsáhnout bezpečnost jak jednotlivců, tak globální bezpečnost“ (Krause – Williams 1996: 230).

Kritická bezpečnostní studia dále volají po otevření bezpečnostní agendy a diskuzi o významech termínu bezpečnost jako takového, stejně jako po studiu bezpečnostního diskursu a jeho možnostech a dopadech (Wibben 2008).

Feministická bezpečnostní studia přímo vycházejí z těchto předpokladů a zároveň ukazují na to, že bezpečnost je třeba vnímat nikoli jen z fyzického hlediska jako absenci přímého násilí, ale i v rovině strukturální, ekonomické, environmentální, sociální atd.

Tickner (2001: 47) tvrdí, že „*bezpečnostní analýza by se měla zaměřit na to, jak jsou vytvářeny soudobé nejistoty, a způsob, jakým lidé reagují na nejistotu a chápou svou pozici v širších strukturách násilí a útlaku*“. Feministický pohled na bezpečnost tak problematizuje tvrzení, že bezpečí státu a jeho institucí je důležitější než bezpečí jednotlivců. Ve svých analýzách se výzkumnice a výzkumníci snaží porozumět genderově jedinečným bezpečnostním situacím. Většina z nich uznává, že ženy a muži jsou negativně ovlivněni válkou, ale zdůrazňuje, že důsledky jsou genderově determinované. Namísto toho, aby věda zkoumala zdroje a konce válek, feministická bezpečnost zkoumá důsledky bezpečnostních politik na jednotlivce, nejčastěji marginalizované skupiny (Enloe 2007). Zároveň ale feminismus varuje před esencionalismem, který považuje ženy za mírumilovné a muže za násilné a válečnické (Ehrenreich 1999; Kinsella 2011). Enloe vyzývá k feministické zvědavosti, ze které vycházejí otázky, které mainstreamovou vědu nezajímají nebo nenašlehnou, například kdo profituje a kdo trpí v současné bezpečnostní architektuře? (Enloe 2004). Tickner (2011: 578) shrnuje feministická bezpečnostní studia následovně: „*Feministky mají tendenci soustředit se na to, co se děje během války jednotlivcům, ať už civilistům či příslušníkům ozbrojených sil, a jak jsou jejich životy ovlivněny konfliktem*“ (2011: 578). Carol Cohn potom zdůrazňuje, že feministické pohledy „*mohou usnadňovat zapojení participačního výzkumu do studia bezpečnosti, takže samotná definice toho, co se počítá za bezpečnostní problém nebo příčinu nejistoty, může vypadat velmi odlišně*“ (2011: 585). Tím podporuje zpochybňování existujících kategorií a využití feministické energie při vytváření detailnějšího programu bezpečnostních studií. Sjöberg (2011: 601) dále zdůrazňuje že „*cílem výzkumu ve feministických bezpečnostních studiích je odhalit problémy, nikoliv je vyřešit*“, a dospívá k závěru, že nejhlubší intelektuální přínos disciplíny spočívá v rozhovorech, debatách a neshodách mezi výzkumníky a výzkumnicemi.

JAK ZKOUMAT GENDEROVÉ ASPEKTY (MEZINÁRODNÍ) BEZPEČNOSTI?

Cílem této části je představit konkrétní studie, které aplikují výše zmíněné koncepty do vlastního empirického výzkumu, a nastínit tak možné přístupy ke studiu genderových aspektů bezpečnosti v praxi. Na základě naší rešerše feministických bezpečnostních studií i širšího proudu kritických přístupů ke studiu bezpečnostní politiky navrhneme čtyři oblasti témat, na které je možné se v tomto typu výzkumu zaměřit. Tyto oblasti témat nejsou rozhodně exkluzivní a hranice mezi nimi není nutně ostrá, to však ale ani není naším cílem. Chceme spíše přiblížit, jaké jsou typické *předměty zájmu* feministického výzkumu bezpečnosti a jak může vypadat reálný výzkum a jeho design, pokud si jako téma zvolí něco z dané oblasti zájmu.

Téma 1: Politika a politiky

První tematická oblast feministického výzkumu souvisejícího s bezpečností se zabývá genderovými aspekty tvorby politiky. Do této oblasti tak spadá široké spektrum studií, které zkoumají, jak účast žen a mužů na politickém rozhodování ovlivňuje výslednou politiku státu, ale i studie, které rozkrývají genderové stereotypy a diskurzy přítomné v rozhodovacím procesu o bezpečnosti. Sem je možné zařadit například výzkum zabývající se agendou Rezoluce Rady bezpečnosti OSN 1325 *Ženy, mír a bezpečnost* (Basu 2016; Dyvik 2016; Farr 2011; Guerrina – Wright 2016; Jauhola 2016; Kirby – Shepherd 2016; Lee-Koo 2016; McLeod 2011; Motoyama 2018; Pratt 2013), zapojením celebrit do politiky bezpečnosti (Mostafanezhad 2013; Repo – Yrjölä 2011), zahraničněpolitickou orientací

zemí v souvislosti s domácí genderovou politikou (Aggestam – Bergman-Rosamond 2016; Arat-Koc 2005; Bergman-Rosamond – Kronsell 2018; Davies – True 2017) atd.

Klasickou ukázkou výzkumu v této oblasti je kvantitativní studie *Sex and World Peace* (Hudson aj. 2012). Zaměřuje se na současné indikátory statutu žen ve světě a ukazuje na spojení mezi národní bezpečností a bezpečností žen. Autorky tvrdí, že vztah mezi rovnoprávností žen a bezpečností státu je přehlížen kvůli nedostatku empirických dat, protože většina feministických studií se opírá o kvalitativní narativní metodologii. Autorky proto vytvořily syntézou existující literatury a sběrem vlastních dat přes 310 indikátorů měřících status žen ve 174 zemích světa a na nich se snaží zachytit genderovou nerovnost, mj. skrz popis genderové agrese jako například nedostatek tělesné integrity a fyzické bezpečnosti, nerovnoprávnost v rodinném právu nebo nerovnoměrné zastoupení v rozhodovacích orgánech (Tamtéž: 19). Přestože je jejich výzkum kritizován pro mezery v argumentaci a pro plošné kauzální propojení mezi mužskou evoluční strategií a násilím, data, která nashromáždily a testovaly, jsou cenným empirickým přínosem disciplíně.

Slavnou prací je výzkum Carol Cohn (1987) z prostředí jaderných strategií. Při zkoumání kontextu, v němž se rodí diskuze o bezpečnosti jaderných zbraní a jaderné strategie, Cohn začala svůj výzkum v oblasti bezpečnosti během studené války (dříve než většina feministických vědkyň) a vedla rozhovory s vojenským personálem a civilními plánovači obrany. Jednou z jejích hlavních otázek bylo, jak takzvaní „intelektuálové obrany“, a vlastně my všichni, dokážeme myslet nezaújatě a bez emocí o jaderných zbraních. Ve své studii využívá lingvistické analýzy, kulturní analýzy a kvalitativní etnografické metody. Cohn zkoumá pomocí analýzy diskurzu témata jako racionalita, moc nebo nadvláda. Diskurz strategií jaderné obrany vidí jako technokratický, odtržený od reality potenciálních obětí jaderného útoku, plný eufemismů a dvojsmyslů. V závěru Cohn upozorňuje na to, že v jazyce strategií se cílem obrany nezdá být ochrana lidí, ale právě valorizovaných jaderných zbraní.

Dalším příkladem z této oblasti je například výzkum Valerie Sperling (2014) analyzující cílené použití genderových stereotypů a sexuálních narativů a obrazů v ruské politice a ukazující konstrukci autority prezidenta Putina skrz budování kultu maskulinity. Sperling se ale nezastavuje jen u analýzy symbolismu ve veřejné reprezentaci Putina a argumentuje, že celý postsovětský politický prostor je prostoupený sexualizovanými obrazy a narativy.

Domníváme se, že tento proud výzkumu může být velmi inspirativní i v českém či obecně středoevropském prostoru, kde jsou genderové stereotypy silně přítomné v politické debatě a často slouží k (de)legitimizaci mocenských pozic, expertních stanovisek apod. V českém prostředí se nabízí mnoho témat v rámci zkoumání genderových aspektů tvorby politiky. Jakým způsobem jsou rámovány ženské političky vstupující do debaty o zahraniční a bezpečnostní politice? Jak ovlivňují genderové stereotypy konstrukci bezpečnostní expertizy? Neméně zajímavá je genderová dimenze samotné politiky. Jak berou v potaz genderové aspekty projekty české rozvojové pomoci v zahraničí? Jak dochází k naplňování agendy OSN *Ženy, mír a bezpečnost* na lokální, národní a mezinárodní úrovni či ke konvergenci principů genderové rovnosti v kontextu politik Evropské unie? Jak a proč jsou v českém prostředí přijímány mezinárodní normy s genderovou tematikou jako například *Úmluva Rady Evropy o prevenci a boji proti násilí na ženách a domácímu násilí*?

Téma 2: Aktéři a aktérky

Druhá tematická oblast je charakteristická zaměřením na výzkum marginalizovaných aktérů v politice bezpečnosti. Podobně jako například publikace zachycující rozmanité role žen v českém disentu (Linková – Straková 2017) nebo kniha o ženských aktivistkách a revolucionářkách (Maďarová – Ostertágová 2015), chce tento typ výzkumu upozornit na „neviditelné“ aktéry, jejichž aktérství v politice násilí a bezpečnosti není

mainstreamovým výzkumem přiznáno. Toto aktérství může nabývat mnoha podob – od pachatelek násilí přes důležité postavy občanské společnosti či revolučních hnutí až po bezejmenné jednotlivce a skupiny.

Jedním z nejznámějších výzkumů v této oblasti je kniha Katherine Moon *Sex Among Allies* (1997). Ve svém výzkumu korejské války se zaměřuje na roli poskytovatelek sexuálních služeb během a po skončení konfliktu. Moon odhaduje, že mezi lety 1950 až 1971 měl zhruba milion žen sloužit jako poskytovatelky sexuálních služeb pro americké vojáky v Jižní Koreji. *Sex mezi spojenci* se opírá jednak o analýzu archivních materiálů, jednak o rozhovory s ženami, které v sexuálních „táborech“ působily. Jejím cílem je jednak zajistit, že hlasy těchto žen budou vyslyšeny (Tamtéž: 16), a zmapovat jejich každodenní životy včetně sexuálního zneužívání a fyzického i duševního násilí, kterému byly podrobeny. Po vzoru Enloe tak Moon představuje studii, jež metodologicky kombinuje diplomatickou historii s narativním přístupem zdola a propojuje studium genderu se studiem zahraniční politiky. Tím ukazuje i na fraternizaci americké armády (tj. existenci mezilidských vztahů s nepřátelskou armádou či populací), politizaci mezirasových sexuálních vztahů a roli tzv. *comfort women* (sexuálních otrokyň) a prostitutek v mezistátní diplomacii. Tímto se Moon odlišuje například od Cohn, jelikož nezkoumá jen genderovou ideologii nebo diskurz, ale spojuje studium každodenního života a bezpečnosti určité skupiny žen s mezinárodní válečnou ideologií a praxí.

Na nepřiznané aktérství při konstrukci bezpečnosti upozorňuje práce Lene Hansen (2000). V článku nazvaném *Tiché dilema malé mořské víly* Hansen ukazuje, že někteří aktéři nejsou schopni konstruovat bezpečnostní hrozby jednoduše proto, že nemohou o nebezpečí, kterému čelí, hovořit, ale i proto, že jejich identita není ve společnosti přiznaná jako relevantní. Na příkladu vražd ze cti v Pákistánu Hansen odhaluje, že ženy, které tomuto nebezpečí čelí, by byly ještě ohroženější, kdyby se pokusily tento problém politizovat, a zároveň že otázky bezpečnosti žen se natolik prolínají s etnickou nebo náboženskou identitou jednotlivce, že jsou často ignorovány jako samostatné téma. Tímto výzkumem Hansen upozorňuje na absenci konceptu genderové bezpečnosti v kritických přístupech ke studiu bezpečnosti, založených na zkoumání řečových aktů konstruujících představy o hrozbách a bezpečnosti, a zároveň upozorňuje na nutnost zkoumání subjektivity, vtělení bezpečnosti v kontextu politických a kulturních praktik, a individuálních bezpečnostních hrozeb za hranicí kolektivního chápání bezpečnosti. Hansen (Tamtéž: 306) dochází k závěru, že „*pokud je bezpečnost řečovým aktem, je současně hluboce zapletena do produkce mlčení a ticha: každý řečový akt je totiž pokus o opravu významu, definování konkrétní situace a předmětů v něm, a každý úspěšný projev řeči znamená v důsledku toho vylovení jiných možných konstrukcí významu*“.

Bezpečnostní aktéři a aktérky jsou potenciálně zajímavou perspektivou i pro český výzkum. Pokud se podíváme na historické příklady, jako plodné pole výzkumu v českém prostředí jsou například přehlížení aktéři první a druhé světové války či sovětské okupace, jejich formy protestu a odporu proti násilí a zároveň praktiky součinnosti s režimem v každodenním i výjimečném kontextu. Z hlediska interseksionality je pak zajímavé se soustředit na aktéry a aktérky, jejichž hlasy nejsou vyslyšeny nebo se ztrácejí ve větším měřítku. Jde například o téma romského holocaustu jako takového nebo problematiku strukturálního násilí spojenou s romskými ženami, jejímž viditelným důkazem je kauza nucené sterilizace. Z pohledu globální feministické politické ekonomie jsou zajímavými tématy například obchodování s lidmi v kontextu mezinárodní kriminality, role národnosti, etnicity a sociální třídy v rozmachu prostituce v postkomunistickém Česku či problematika moderního otroctví v kontextu globální lidské bezpečnosti.

Téma 3: Gender a násilí v ozbrojených konfliktech

Velká část feministického výzkumu se zabývá problematikou násilí v ozbrojených konfliktech. Tyto výzkumy si typicky kladou otázky po příčinách sexuálního násilí či se snaží

zmapovat trendy v genderově podmíněném násilí, které je přítomné v ozbrojených konfliktech.

Výzkum Baaz a Stern se zaměřuje na chápání sexuálního násilí během konfliktu v Demokratické republice Kongo (2009). Článek je výsledkem terénního výzkumu, během kterého probíhaly polostrukturované rozhovory s příslušníky rebelských milic FARDC. Cílem výzkumu bylo zjistit, jak tito muži chápou sexuální násilí, maskulinitu a femininitu. Z rozhovorů vyplynulo, že chápání dotazovaných protagonistů nebo svědků sexuálního násilí se výrazně liší od akademického chápání znásilnění jako strategické nebo taktické zbraně. Podle výzkumnic se rebelové odkazovali na dva vzájemně se překrývající diskurzy. Prvním je znásilnění jako biologická potřeba sexu, který není v politické situaci dostupný – toto je v očích dotazovaných lépe morálně a eticky omluvitelné, svým způsobem normalizované, akt spojený s heterosexuálním libidem a „právem“ na sex (Tamtéž: 508). Druhým typem je kruté znásilnění – znásilnění vyznačující se extrémní brutalitou, zmrzačením, často i smrtí oběti. Vojáci sice rozlišují mezi typy znásilnění, které popsali, obě kategorie ale připisují své osobní situaci. Extrémní chudoba, frustrace, pocit moci, užívání alkoholu a drog, deziluze a „šilenství“ války jsou podle nich nejčastější příčiny znásilnění, spolu se zklamáním sama sebe a své představy o roli silného muže zabezpečujícího rodinu v „normálním“ životě (Tamtéž: 514). Tím se autorky vymezují oproti jasně daným kategoriím vysvětlujícím sexuální násilí během ozbrojených konfliktů (Brownmiller 2013; Card 1996; Hansen 2001; Shepherd 2007; Skjelsbaek 2001; Stiglmayer 1994; Wood 2009).

Výzkum kulturní antropoložky Chris Coulter v Sierra Leone se zaměřuje na chápání rolí žen během občanské války (2008; 2015). Coulter zdůrazňuje, že role žen jako bojovnic ve válce nabourává genderové stereotypy žen jako obětí a mužů jako pachatelů násilí. Právě téma ženské pasivity a otázka aktérství během ozbrojených konfliktů je velkým tématem ve feministických bezpečnostních studiích, stejně tak jako genderová povaha války. Coulter (2008: 56) tvrdí, že válka vytváří nové pořádky, které se mohou výrazně měnit od zažitých struktur, nebo je naopak posilovat. Ve svém dlouhodobém terénním výzkumu se tedy ptá, za jakých podmínek jsou bojovnice vnímány jako oběti? Vidí samy sebe jako oběti? Jak je vnímají jejich rodiny a humanitární pracovníci? Výzkum uvádí množství příběhů žen, jež byly uneseny rebely a nuceny k boji a staly se oběťmi sexuálního násilí a týrání. Coulter ale zdůrazňuje, že přestože aktérství a možnosti těchto žen jsou velmi omezené, neměly bychom je singulárně pokládat za pouhé oběti. Některým se podařilo ze zajetí utéci, některé zůstaly a snažily se poradit si s danou situací. Hranice mezi obětí a pachatelem je velmi tenká až neexistující, neboť většina žen by se dala identifikovat jako obojí. Role žen se prolínají v čase, od obětí znásilnění, bojovnic, po milenky a matky. Tato mnohočetnost individuálních zážitků tak zdůrazňuje feministickou hypotézu o komplexnosti individuálních prožitků a sociálních rolí, která je ale stále výrazně genderově determinována, neboť jak Coulter zdůrazňuje, většina z nich se stala oběťmi sexuálního násilí právě proto, že byly ženy.

Cohen a Nordas (2014) se snaží vytvořit databázi zaměřenou na zachycení různých rozměrů sexuálního násilí v ozbrojených konfliktech (prevalenci, pachatele, oběti, formy, umístění a načasování). Analýza těchto dat mezi jiným ukazuje, že výskyt sexuálního násilí se liší podle skupiny, jež se ho dopustila, což naznačuje, že sexuální násilí během válek je sice běžné, ale není všudypřítomné a univerzální.

Sara Meger (2016) se podobně jako Baaz a Stern zabývá problematikou sexuálního násilí v ozbrojených konfliktech, nicméně upozorňuje na fetišizaci znásilnění jako válečné zbraně v diskurzu mezinárodní bezpečnosti. Meger upozorňuje, že znásilnění je často vnímáno jako jediný genderový jev ohrožující mezinárodní bezpečnost, což vede nejen k ignorování jiného genderově podmíněného násilí, ale i k nastolení specifické politické ekonomie páchání, prožívání a řešení konfliktního sexuálního násilí, jež komodifikuje oběti a odměňuje vybrané mezinárodní aktéry, kteří je mají bránit.

Téma ozbrojených konfliktů je v současnosti v českém kontextu spojené zejména s působením české armády v zahraničních misích, což nabízí zajímavá témata ke studiu genderu a bezpečnosti. Jak je formulován a jaký má dopad do praxe český diskurz protekcionistické vize zahraničních misí? Zajímavá je též například politika genderové rovnosti v české armádě, kterou lze číst jako do velké míry přejatou od našich západních spojenců. Jak je tato politika uzpůsobená českému prostředí, jak funguje v praxi a jak mění fungování armády? Jak jsou čeští vojáci vycvičeni k řešení kulturních konfliktů, případů sexuálního násilí, jak jsou nastaveny normy týkající se zacházení s místním obyvatelstvem? Tyto a podobné otázky stále čekají na zodpovězení.

Téma 4: Gender a nové hrozby

V této oblasti se snažíme identifikovat studie, které se zabývají tím, jak představy o ženství a mužství ovlivňují a jsou ovlivňovány v procesu konstrukce nových bezpečnostních hrozeb. Ať už jde o témata jako terorismus či uprchlická krize, roli genderových identit v představách o nebezpečí a vhodných způsobech, jak mu čelit, nelze ignorovat.

V souvislosti s mediálně populárním tématem zapojení dívek žen do aktivit tzv. Islámského státu (IS) se v disciplíně objevuje několik studií, jež se zaměřují na agentnost a veřejné diskurzy týkající se těchto akterek. Například Sjoberg (2018) analyzuje mediální hypervizibilitu a archetypní popis žen bojujících za i proti IS. Ve své studii dochází k závěru, že média mají tendenci reprezentovat ženy, které se k IS přidaly, nebo byly uneseny, jako postrádající agentnost. Naopak ženy bojující proti IS jsou rámovány jako hrdinky, jejichž odvaha a nezávislá volba jsou oslavovány. Sjoberg tak argumentuje, že bezpečnostní studia se musí zabývat nejen empirickou přítomností žen v konfliktech a jejich rozmanitými rolemi, ale i relativním vyobrazením těchto akterek v kontrastu rolí, které jsou západním diskurzem legitimovány či naopak zatracovány. Na podobné téma existuje i řada dalších studií zabývajících se deradikalizační rolí žen (Eggert 2018) nebo otázkou, proč se terorismus „osamělých vlků“ zdá být téměř výhradně mužskou záležitostí (Boyle 2019; Johnson 2019).

Příkladem dalšího výzkumu na téma terorismus a gender je analýza teroristického útoku na gay klub Puls, která si klade za cíl zjistit, zda motivem činu byl islámský terorismus, nebo homofobní zločin z nenávisti (Haider 2016). Haider argumentuje, že tyto dvě vysvětlení se v mediálních obrazech překrývají, kdy některé stanice vyřešily problém tak, že čin nazvaly homofobním terorismem. Autor polemizuje s tvrzením, že protože je terorismus často spojován s fundamentalistickým islámem, homofobie je její automatickou součástí. Místo toho argumentuje, že fundamentalismus, terorismus a homofobie by neměly být chápány jako příčina a následek, ale jako součást problému se společným jmenovatelem – toxickou maskulinitou. Haider ukazuje, že maskulinní identita se v patriarchálních společnostech utváří skrz násilí. Pokud dojde k deziluzi této konstrukce, maskulinita se potom stává toxickou. To potom vede nejen k násilí, ale i ke vzteku a běsnění jako praxi toxické maskulinity. Autor na závěr obhajuje nutnost redefinice maskulinity skrz násilí a tvrdí, že nejlepší strategií je propagovat nenásilí tím, že se společnost zřekne konstrukce násilí jako znaků hrdinství, odvahy nebo síly. Naopak, tyto atributy by měly být spojeny s normou nenásilného řešení všech konfliktů ve společnosti.

Feministický výzkum politiky nových hrozeb může obohatit českou debatu o bezpečnosti například poukázáním na to, jak jsou genderové a jiné stereotypy používány k (de)legitimizaci bezpečnostní rétoriky či jak politika nových hrozeb disproporčně ovlivňuje různé skupiny ve společnosti. Typickým příkladem z českého prostředí je téma, jak je bezpečnost českých žen instrumentálně využívána aktéry usilujícími o sekuritizaci migrace a uprchlictví, nebo jak naopak genderové stereotypy ovlivňují veřejnou debatu o klimatické krizi. Velký potenciál pro interdisciplinární výzkum na pomezí bezpečnostních studií, veřejné politiky, sociologie, kriminologie apod. pak nabízejí témata spojená s diskriminací, šikanou a dnes zejména kybernetickou šikanou vůči novinářům a novinářkám,

Tabulka č. 1
Ukázky výzkumných záměrů feministických studií (mezinárodní) bezpečnosti

	Cohn: Sex and Death in the Rational World of Defense Intellectuals	Hansen: The Little Mermaid's Silent Security Dilemma and the Absence of Gender in the Copenhagen School	Baaz a Stern: Why Do Soldiers Rape? Masculinity, Violence, and Sexuality in the Armed Forces in the Congo (DRC)	Haider: The Shooting in Orlando, Terrorism or Toxic Masculinity (or Both?)
Předmět výzkumu	Chápání jaderných zbraní v rámci komunity expertů na jadernou strategii	Problémy konstrukce „vražd ze cti“ jako bezpečnostního problému	Legitimizace sexuálního násilí v ozbrojených konfliktech	Propojení homofobie a terorismu
Výzkumná otázka	Jak ovlivňuje technostrategický jazyk jaderných expertů úvahy o použití jaderných zbraní?	Jaké jsou překážky konstrukce genderové bezpečnosti?	Jak chápou vojáci z Konga sexuální násilí?	Jak média a politici propojují chápání sexualit a terorismu?
Koncepty	Gender, násilí, diskurz, praxe	Řečový akt, sekuritizace, intersekcionality, performativita	Maskulinita, feminita, normalizace násilí	Toxická maskulinita, patriarchy, nenásilí
Metody	Diskurzivní analýza zaměřená na jazykové metafory	Případová studie zaměřující se na subjekty, které jsou vyloučeny ze sekuritizace	Analýza diskurzu sexuálního násilí a maskulinity	Diskurzivní analýza zpravodajství
Data	Zúčastněné pozorování, rozhovory s experty na jadernou strategii	Sekundární literatura, zprávy nevládních organizací	Rozhovory s pachateli sexuálního násilí	Zpravodajské texty

politikům a političkám a dalším, ale i v rámci osobních vztahů (například *revenge porn*, *stalking*) jako systémové formy násilí vůči ženám a dalším.

ZÁVĚR

Jedna z nejuznávanějších vědkyň v oblasti mezinárodních vztahů, Cynthia Enloe, tvrdí, že „*gender hýbe světem*“ (2014). Tento článek měl ukázat, jak konkrétně lze genderovou perspektivu uplatnit při výzkumu bezpečnosti, a představit tak v základním, ale uceleném formátu současné studium feministických bezpečnostních studií pro českou akademickou obec.

V článku jsme si předsevzaly zmapovat feministická bezpečnostní studia, jejich vývoj, přínos do disciplíny mezinárodních vztahů a potenciál pro výzkumnice a výzkumníky napříč sociálně-vědními disciplínami a v českém prostředí. První část článku shrnula přetrvávající nedostatečný zájem o feministická bezpečnostní studia v české vědecké komunitě. Tento nezáměr byl prvotním impulsem, který nás k napsání tohoto textu vedl. Ze zkušenosti dobře víme, že zastávat feministické postoje není ve střední a východní Evropě v současné době příliš populární. Kombinace nepochopení feminismu jako takového s marginalizací feministických výzkumných metod vede ke stagnaci české kontribuce do mezinárodních debat o roli genderu v politické sféře. Ve druhé části článku se tedy snažíme tuto debatu rozproudít a povzbudit jak začínající, tak i zkušené výzkumnice a výzkumníky ke studiu feministických bezpečnostních studií. Nejprve jsme shrnuly vývoj feministické kritiky mezinárodních vztahů. Důraz klademe především na ontologické a epistemologické kritiky mířící na stávající mezinárodní vztahy a bezpečnostní studia, ale soustředíme se i na originální teze, které feminismus do studia bezpečnosti v důsledku této kritiky vnesl. Tato kritika vedla k redefinici základních konceptů disciplíny. Následně jsme se proto zaměřily na feministickou redefinici základních konceptů, jako je pohlaví a gender, intersekcionalita, aktérství a volba, a konečně bezpečnost. Abychom dosáhly vytyčeného cíle, v závěru jsme uvedly příklady feministických studií, které s těmito koncepty pracují a přinášejí nový pohled na studium bezpečnosti, a nastínily možné otázky a témata feministického bezpečnostního výzkumu z českého prostředí.

Jak je patrné z poslední části článku, feministické studie se zaměřují na rozmanité množství témat, ať se jedná o kult maskulinity Vladimíra Putina nebo sexuálně zabarveného diskurzu o jaderných zbraních ve Spojených státech. Feministická bezpečnostní studia také poukazují na aktéry, kteří jsou v tradičních bezpečnostních studiích přehlíženi, přestože zásadně přispívají k fungování bezpečnostní praxe, či jsou naopak ignorováni a jejich zájmy a pojetí bezpečnosti nevyslyšené – tj. například sexuální otrokyně či ženy, jež se staly obětmi vražd ze cti. Významná část výzkumnic a výzkumníků se dále zabývá rolí žen a mužů v ozbrojených konfliktech, ať se jedná o oběti nebo pachatele a pachatelky ozbrojeného a sexuálního násilí. Feministická bezpečnostní studia se také zabývají i spojením genderu, sexuality a nových hrozeb, jako je například terorismus.

Náš článek usiluje o počátek větší inkluze feministických pohledů do výuky a studia bezpečnosti českými výzkumnicemi a výzkumníky. Snažily jsme se ukázat, jak feministický bezpečnostní výzkum zviditelňuje vzájemný vliv genderu a bezpečnosti, tedy například jak diskurz o genderu ovlivňuje politiku bezpečnosti či jak praxe bezpečnosti pomáhá konstituovat genderové role. V českém prostředí je tato výzkumná perspektiva stále velmi okrajová, ačkoli problémů a témat, kde se projevuje vztah genderu a bezpečnosti, je v tomto prostředí nemálo. V kontextu sílícího populismu a měnících se úvah o fungování a řízení státu a toho, kdo a jak má zajišťovat jeho bezpečnost, je velmi nasnadě podívat se do podhoubí těchto debat, kde se promítají představy o proměnách celé společnosti a roli žen, mužů a dalších skupin v ní. Jinými slovy, to, jak je společnost organizována, na jaké identitě staví, vůči jakým hrozbám se vymezuje a jak se vypořádává s jinností uvnitř i vně, jsou propojené nádoby. Feministický bezpečnostní výzkum na to

poukazuje a nabízí koncepty a nástroje, jak tyto vzájemné interakce odhalit a problematizovat. Pokud usiluje český bezpečnostní výzkum o lepší pochopení společenského a politického kontextu praxe bezpečnosti, feministická perspektiva jej může v tomto směru zásadně obohatit.

Literatura

- Ackerly, Brooke A. – Stern, Maria – True, Jacqui (eds.) (2006): *Feminist Methodologies for International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, <<https://doi.org/10.1017/CBO9780511617690>>.
- Agathangelou, Anna M. – Turcotte, Heather M. (2010): *Postcolonial Theories and Challenges to "First world-ism"*, s. 44–58. In: Shepherd, L. J. (ed.): *Gender Matters in Global Politics: A Feminist Introduction to International Relations*. London: Routledge.
- Aggestam, Karin – Bergman-Rosamond, Annika (2016): Swedish Feminist Foreign Policy in The Making: Ethics, Politics, and Gender. *Ethics & International Affairs*, Vol. 30, No. 3, s. 323–334, <<https://doi.org/10.1017/S0892679416000241>>.
- Åhäll, Linda (2012): Motherhood, Myth and Gendered Agency in Political Violence. *International Feminist Journal of Politics*, Vol. 14, No. 1, s. 103–120, <<https://doi.org/10.1080/14616742.2011.619781>>.
- Arat-Koc, Sedef (2005): The Disciplinary Boundaries of Canadian Identity after September 11: Civilizational Identity, Multiculturalism, and The Challenge of Anti-imperialist Feminism. *Social Justice*, Vol. 324, No. 102, s. 32–49.
- Baaz, Maria E. – Stern, Maria (2009): Why Do Soldiers Rape? Masculinity, Violence, and Sexuality in The Armed Forces In The Congo (DRC). *International Studies Quarterly*, Vol. 53, No. 2, s. 495–518, <<https://doi.org/10.1111/j.1468-2478.2009.00543.x>>.
- Basu, Soumita (2016): The Global South Writes 1325 (Too). *International Political Science Review*, Vol. 37, No. 3, s. 362–374, <<https://doi.org/10.1177/0192512116642616>>.
- Bergman-Rosamond, Annika – Kronsell, Annica (2018): Cosmopolitan Militaries And Dialogic Peacekeeping: Danish and Swedish Women Soldiers in Afghanistan. *International Feminist Journal of Politics*, Vol. 20, No. 2, s. 172–187, <<https://doi.org/10.1080/14616742.2017.1378449>>.
- Bilge, Sirma (2013): Intersectionality Undone: Saving Intersectionality from Feminist Intersectionality Studies. *Du Bois Review: Social Science Research on Race*, Vol. 10, No. 2, s. 405–424, <<https://doi.org/10.1017/S1742058X13000283>>.
- Brownmiller, Susan (2013): *Against Our Will: Men, Women and Rape*. New York: Open Road Media.
- Butler, Judith (2002): *Gender Trouble*. London: Routledge, <<https://doi.org/10.4324/9780203902752>>.
- Card, Claudia (1996): Rape as A Weapon of War. *Hypatia*, Vol. 11, No. 4, s. 5–18, <<https://doi.org/10.1111/j.1527-2001.1996.tb01031.x>>.
- Cohen, Dara K. – Nordås Ragnhild (2014): Sexual Violence in Armed Conflict: Introducing The SVAC Dataset, 1989–2009. *Journal of Peace Research*, Vol. 51, No. 3, s. 418–428, <<https://doi.org/10.1177/0022343314523028>>.
- Cohn, Carol (1987): Sex and Death in The Rational World of Defense Intellectuals. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, Vol. 12, No. 4, s. 687–718, <<https://doi.org/10.1086/494362>>.
- Cohn, Carol (2011): Feminist Security Studies: Toward a Reflexive Practice. *Politics & Gender*, Vol. 7, No. 4, s. 581–586, <<https://doi.org/10.1017/S1743923X11000389>>.
- Connell, Raewyn W. (2005): *Masculinities*. London: Polity.
- Coulter, Chris (2015): *Bush wives and girl soldiers: Women's lives through war and peace in Sierra Leone*. New York: Cornell University Press.
- Coulter, Chris (2008): Female Fighters in the Sierra Leone War: Challenging The Assumptions? *Feminist Review*, Vol. 88, No. 1, s. 54–73, <<https://doi.org/10.1057/palgrave.fr.9400385>>.
- Cox, Robert W. (1981): Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory. *Millennium*, Vol. 10, No. 2, s. 126–155, <<https://doi.org/10.1177/03058298810100020501>>.
- Daniel, Jan – Rychnovská, Dagmar (2015): Mezinárodní politická sociologie: výzkum praxe bezpečnosti. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 50, No. 1, s. 26–45.
- Davies, Sara E. – True, Jacqui (2017): Norm Entrepreneurship in Foreign Policy: William Hague and The Prevention of Sexual Violence In Conflict. *Foreign Policy Analysis*, Vol. 13, No. 3, s. 701–721, <<https://doi.org/10.1093/fpa/orw065>>.
- De Beavoir, Simone (2009): *The second sex*. Trans. Constance Borde and Sheila Malovany-Chevallier. Random House: Alfred A. Knopf.
- Doty, Roxanne L. (1996): *Imperial Encounters: The Politics of Representation in North-South Relations*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Dudková, Radka (2012): Regulation of Abortion as State-Socialist Governmentality: The Case Of Czechoslovakia. *Politics & Gender*, Vol. 8, No. 1, s. 123–144, <<https://doi.org/10.1017/S1743923X12000098>>.
- Dyvik, Synne L. (2016): *Gendering Counterinsurgency: Performativity, Embodiment and Experience in the Afghan "Theatre of War"*. London: Routledge, <<https://doi.org/10.4324/9781315694061>>.
- Ehrenreich, Barbara (1999): Enloe, C. Men Hate War Too. *Foreign Affairs*, Vol. 78, No. 1, s. 118–212, <<https://doi.org/10.2307/20020243>>.

- Elshtain, Jean B. (1985): Reflections on War and Political Discourse: Realism, Just War, and Feminism in A Nuclear Age. *Political Theory*, Vol. 13, No. 1, s. 39–57, <<https://doi.org/10.1177/0090591785013001004>>.
- Elshtain, Jean B. (1995): *Women and War*. Chicago: University of Chicago Press.
- Enloe, Cynthia (2016): *Globalization and Militarism: Feminists Make the Link*. London: Rowman & Littlefield.
- Enloe, Cynthia (2000): *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives*. Berkeley: University of California Press.
- Enloe, Cynthia (2014): *Bananas, beaches and bases: Making feminist sense of international politics*. Berkeley: University of California Press.
- Farr, Vanessa (2011): UNSCR 1325 and Women's Peace Activism in The Occupied Palestinian Territory. *International Feminist Journal of Politics*, Vol. 13, No. 4, s. 539–556, <<https://doi.org/10.1080/14616742.2011.611661>>.
- Fausto-Sterling, Anne (2005): The Bare Bones of Sex: Part 1 – Sex and Gender. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, Vol. 30, No. 2, s. 1491–1527, <<https://doi.org/10.1086/424932>>.
- Femag.cz (2014): *Smějeme se s brněnskou politologií* [online]. 2014 [cit. 2. 4. 2014]. Dostupné z: <<http://www.femag.cz/komentare/smejeme-se-s-brnenskou-politologii/>>.
- Gelnarová, Jitka (2016): Chraňme naše ženy: Migrace, bezpečnost a maskulinita. Zpráva z diskuze. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Vol. 17, No. 2, s. 93–95, <<https://doi.org/10.13060/12130028.2016.17.2.284>>.
- Gelnarová, Jitka (2018): *Útek, nebo invaze?: migrační krize na politických transparentech*. Praha: Národní muzeum.
- Gentry, Caron E. (2009): Twisted Maternalism: From Peace to Violence. *International Feminist Journal of Politics*, Vol. 11, No. 2, s. 235–252, <<https://doi.org/10.1080/14616740902789609>>.
- Gentry, Caron E. – Sjoberg, Laura (2015): *Beyond Mothers, Monsters, Whores: Thinking about Women's Violence in Global Politics*. New York: Zed Books Ltd.
- Gottschall, Jonathan (2004): Explaining Wartime Rape. *Journal of Sex Research*, Vol. 41, No. 2, s. 129–136, <<https://doi.org/10.1080/00224490409552221>>.
- Guerrina, Roberta – Wright, Katherine A. M. (2016): Gendering Normative Power Europe: Lessons of The Women, Peace and Security Agenda. *International Affairs*, Vol. 92, No. 2, s. 293–312, <<https://doi.org/10.1111/1468-2346.12555>>.
- Haider, Syed (2016): The Shooting in Orlando, Terrorism or Toxic Masculinity (or Both?). *Men and Masculinities*, Vol. 19, No. 5, s. 555–565, <<https://doi.org/10.1177/1097184X16664952>>.
- Hansen, Lene (2000): The Little Mermaid's Silent Security Dilemma and the Absence of Gender in The Copenhagen School. *Millennium*, Vol. 29, No. 2, s. 285–306, <<https://doi.org/10.1177/03058298000290020501>>.
- Hansen, Lene (2013): *Security as Practice: Discourse Analysis and The Bosnian War*. London: Routledge.
- Havelková, Hana (1993): Patriarchy in Czech Society. *Hypatia*, Vol. 8, No. 4, s. 89–96, <<https://doi.org/10.1111/j.1527-2001.1993.tb00278.x>>.
- Havelková, Hana (1996): Abstract Citizenship? Women and Power in The Czech Republic. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, Vol. 3, No. 2–3, s. 243–260, <<https://doi.org/10.1093/sp/3.2-3.243>>.
- Havelková, Hana (1999): Women in and after a “classless” society. In: Mahony, Pat – Christine Zmroczek (eds.): *Women and Social Class: International Feminist Perspectives*. London: Routledge, s. 69–84.
- Havelková, Hana – Oates-Indruchová, Libora (2014): *The politics of gender culture under state socialism: An expropriated voice*. London: Routledge, <<https://doi.org/10.4324/9781315819174>>.
- Higate, Paul (2007): Peacekeepers, Masculinities, and Sexual Exploitation. *Men and Masculinities*, Vol. 10, No. 1, s. 99–119, <<https://doi.org/10.1177/1097184X06291896>>.
- Hirschmann, Nancy J. (1989): Freedom, Recognition, and Obligation: A Feminist Approach to Political Theory. *American Political Science Review*, Vol. 83, No. 4, s. 1227–1244, <<https://doi.org/10.2307/1961666>>.
- Holmes, Georgina (2013): *Women and War in Rwanda: Gender, Media and The Representation of Genocide*. London: IB Tauris.
- Horký, Ondřej (2008): Gender a rozvoj: Co nás rozděluje, co nás spojuje. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, Vol. 9, No. 2, s. 10–21.
- Hudson, Valerie M. – Ballif-Spanvill Bonnie – Caprioli, Mary C. – Emmett, Chad F. (2012): *Sex and World Peace*. New York: Columbia University Press.
- Jauhola, Marjaana (2016): Decolonizing Branded Peacebuilding: Abjected Women Talk Back to The Finnish Women, Peace and Security Agenda. *International Affairs*, Vol. 92, No. 2, s. 333–351, <<https://doi.org/10.1111/1468-2346.12554>>.
- Kinsella, Helen M. (2011): *The Image Before The Weapon: A Critical History of The Distinction Between Combatant and Civilian*. New York: Cornell University Press, <<https://doi.org/10.7591/cornell/9780801449031.001.0001>>.
- Kirby, Paul – Henry, Marsha (2012): Rethinking Masculinity and Practices Of Violence in Conflict Settings. *International Feminist Journal of Politics*, Vol. 14, No. 4, s. 445–449, <<https://doi.org/10.1080/14616742.2012.726091>>.
- Kirby, Paul – Shepherd Laura J. (2016): The Futures Past Of The Women, Peace and Security Agenda. *International Affairs*, Vol. 92, No. 2, s. 373–392, <<https://doi.org/10.1111/1468-2346.12549>>.

- Kodíčková, Tereza (1998): Gender a mezinárodní vztahy. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 33, No. 3, s. 74–83.
- Kolářová, Marta (2009): *Protest proti globalizaci: Gender a feministická kritika*. Praha: SLON.
- Kolmašová, Šárka – Krulišová, Kateřina (2019): Legitimizing Military Action through “Rape-as-a-Weapon” Discourse in Libya: Critical Feminist Analysis. *Politics & Gender*, Vol. 15, No. 3, s. 130–150, <<https://doi.org/10.1017/S1743923X18000326>>.
- Krause, Keith – Williams, Michael C. (1996): Broadening the agenda of security studies: Politics and methods. *Mershon International Studies Review*, Vol. 40, No. 2, s. 229–254.
- Lee-Koo, Katrina Lee (2016): Engaging UNSCR 1325 through Australia’s National Action Plan. *International Political Science Review*, Vol. 37, No. 3, s. 336–349, <<https://doi.org/10.1177/0192512116629821>>.
- Linková, Marcela – Straková, Naďa (eds.) (2017): *Bytová revolta: Jak ženy dělaly disent*. Praha: Academia–Sociologický ústav.
- McLeod, Laura (2011): Configurations of Post-Conflict: Impacts Of Representations of Conflict and Post-Conflict Upon The (Political) Translations of Gender Security Within UNSCR 1325. *International Feminist Journal of Politics*, Vol. 13, No. 4, s. 594–611, <<https://doi.org/10.1080/14616742.2011.611664>>.
- Meger, Sara (2015): Toward a Feminist Political Economy of Wartime Sexual Violence: The Case of The Democratic Republic Of Congo. *International Feminist Journal of Politics*, Vol. 17, No. 3, s. 416–434, <<https://doi.org/10.1080/14616742.2014.941253>>.
- Meger, Sara (2016): The Fetishization of Sexual Violence in International Security. *International Studies Quarterly*, Vol. 60, No. 1, s. 149–159, <<https://doi.org/10.1093/isq/sqw003>>.
- Moon, Katherine H. S. (1997): *Sex Among Allies: Military Prostitution in US-Korea Relations*. New York: Columbia University Press.
- Mostafanezhad, Mary (2013): Getting in Touch with Your Inner Angelina: Celebrity Humanitarianism and The Cultural Politics of Gendered Generosity in Volunteer Tourism. *Third World Quarterly*, Vol. 34, No. 3, s. 485–499, <<https://doi.org/10.1080/01436597.2013.785343>>.
- Motoyama, Hisako (2018): Formulating Japan’s UNSCR 1325 National Action Plan and Forgetting The “Comfort Women”. *International Feminist Journal of Politics*, Vol. 20, No. 1, s. 39–53, <<https://doi.org/10.1080/14616742.2017.1413582>>.
- Nyklová, Blanka – Cidlinská, Kateřina – Fárová, Nina (2019): International Relations in the Czech Republic: Where Have All the Women Gone? *Mezinárodní vztahy/Czech Journal of International Relations*, Vol. 54, No. 2, s. 5–23, <<https://doi.org/10.32422/mv.1616>>.
- Nyklová, Blanka – Fárová, Nina (2018): Scenes in and Outside The Library: Continuity and Change In Contesting Feminist Knowledge on The Semi-periphery. *Sociologija*, Vol. 60, No. 1, s. 194–209, <<https://doi.org/10.2298/SOC1801194N>>.
- O’Sullivan, Mila (2019): “Being strong enough to defend yourself”: untangling the Women, Peace and Security agenda amidst the Ukrainian conflict. *International Feminist Journal of Politics*, Vol. 21, No. 5, s. 1–22, <<https://doi.org/10.1080/14616742.2019.1599981>>.
- O’Sullivan, Mila – Šimůnková, Blanka (2017): České bázlivé nakročení celosvětové podpore ženských práv. *Mezinárodní politika* [online]. 2017 [cit. 20-08-2019]. Dostupné z: <<https://www.iir.cz/article/ceske-vahave-nakroceni-ke-globalni-podpore-zenskych-prav>>.
- Oates-Indruchová, Libora (2016): Unraveling a Tradition, or Spinning a Myth? Gender Critique in Czech Society and Culture. *Slavic Review*, Vol. 75, No. 4, s. 919–943, <<https://doi.org/10.5612/slavicreview.75.4.0919>>.
- Parpart, Jane L. (2015): Militarized Masculinities, Heroes and Gender Inequality During and After The Nationalist Struggle in Zimbabwe. *Norma*, Vol. 10, No. 3–4, s. 312–325, <<https://doi.org/10.1080/18902138.2015.1110434>>.
- Parpart, Jane L. – Zalewski, Marysia (2008): *Rethinking the Man Question*. London: Zed Books.
- Pavlas, Tomáš (2009): *Antifeministická mužská identita – kritická analýza mužské kritiky feministů*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova.
- Perknerová, Kateřina (2017): Rektor jihočeské univerzity: Stačilo by, aby politici nešli do úplných kanálů. *Deník.cz* [online]. 2017 [cit. 2. 1. 2017]. Dostupné z: <https://www.denik.cz/z_domova/stacilo-by-aby-politici-neshli-do-uplnych-kanalu-kam-rada-z-nich-bohuzel-chodi-20170102.html>.
- Peterson, V. Spike (1992): *Gendered States: Feminist (Re)Visions of International Relations Theory*. Boulder: Lynne Rienner Boulder.
- Pettman, Jan Jindy (2005): *Worlding Women: A Feminist International Politics*. London: Routledge.
- Pratt, Nicola (2013): Reconceptualizing Gender, Reinscribing Racial – Sexual Boundaries in International Security: The Case of UN Security Council Resolution 1325 on “Women, Peace and Security”. *International Studies Quarterly*, Vol. 57, No. 4, s. 772–783, <<https://doi.org/10.1111/isqu.12032>>.
- Prügl, Elisabeth (2012): If Lehman Brothers Had Been Lehman Sisters...: Gender and Myth in the Aftermath of the Financial Crisis. *International Political Sociology*, Vol. 6, No. 1, s. 21–35, <<https://doi.org/10.1111/j.1749-5687.2011.00149.x>>.
- Reardon, Betty A. (1993): *Women and Peace: Feminist Visions of Global Security*. New York: SUNY Press.
- Repo, Jemima – Yrjölä, Riina (2011): The Gender Politics of Celebrity Humanitarianism in Africa. *International Feminist Journal of Politics*, Vol. 13, No. 1, s. 44–62, <<https://doi.org/10.1080/14616742.2011.534661>>.

- Richter-Montpetit, Melanie (2018): Everything You Always Wanted To Know About Sex (in IR) But Were Afraid To Ask: The 'Queer Turn' in International Relations. *Millennium*, Vol. 46, No. 2, s. 220–240, <<https://doi.org/10.1177/0305829817733131>>.
- Ruddick, Sara (2009): On "Maternal Thinking". *Women's Studies Quarterly*, Vol. 37, No. 3–4, s. 305–308, <<https://doi.org/10.1353/wsq.0.0181>>.
- Shepherd, Laura J. (2007): Victims, Perpetrators and Actors Revisited: Exploring The Potential for A Feminist Reconceptualisation Of (International) Security and (Gender) Violence. *The British Journal of Politics & International Relations*, Vol. 9, No. 2, s. 239–256, <<https://doi.org/10.1111/j.1467-856x.2007.00281.x>>.
- Shepherd, Laura J. – Sjöberg, Laura (2012): Trans-Bodies In/Of War (S): Cisprivilege And Contemporary Security Strategy. *Feminist Review*, Vol. 101, No. 1, s. 5–23, <<https://doi.org/10.1057/fr.2011.53>>.
- Shepherd, Laura J. (2013): *Gender, Violence and Security: Discourse as Practice*. New York: Zed Books Ltd.
- Shepherd, Laura J. (2014): *Gender Matters in Global Politics: A Feminist Introduction to International Relations*. London: Routledge, <<https://doi.org/10.4324/9781315879819>>.
- Sjöberg, Laura (2009): *Gender and International Security: Feminist perspectives*. London: Routledge.
- Sjöberg, Laura – Gentry, Caron E. (2007): *Mothers, Monsters, Whores: Women's Violence in Global Politics*. New York: Zed Books.
- Sjöberg, Laura (2012): Toward Trans-gendering International Relations? *International Political Sociology*, Vol. 6, No. 4, s. 337–354, <<https://doi.org/10.1111/ips.12005>>.
- Sjöberg, Laura – Via, Sandra (2010): *Gender, War, and Militarism: Feminist Perspectives*. London: ABC-CLIO.
- Skjelsbaek, Inger (2001): Sexual Violence and War: Mapping Out a Complex Relationship. *European Journal of International Relations*, Vol. 7, No. 2, s. 211–37, <<https://doi.org/10.1177/1354066101007002003>>.
- Smith, Steve (2005): The Contested Concept of Security. In: *Critical Security Studies and World Politics*, ed. Booth, Ken. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- Sperling, Valerie (2014): *Sex, Politics, and Putin: Political Legitimacy in Russia*. Oxford: Oxford University Press, <<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199324347.001.0001>>.
- Steans, Jill (2013) *Gender and International Relations*. London: John Wiley & Sons.
- Stern, Maria (2017): Feminist Global Political Economy and Feminist Security Studies? The Politics of Delimiting Subfields. *Politics & Gender*, Vol. 13, No. 4, s. 727–733, <<https://doi.org/10.1017/S1743923X17000381>>.
- Stern, Maria – Zalewski, Marysia (2009): Feminist Fatigue(s): Reflections on Feminism and Familiar Fables of Militarisation. *Review of International Studies*, Vol. 35, No. 3, s. 611–630, <<https://doi.org/10.1017/S0260210509008675>>.
- Stiglmeier, Alexandra (ed.) (1994): *Mass rape: The war against women in Bosnia-Herzegovina*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Tickner, J. Ann (1988): Hans Morgenthau's Principles of Political Realism: A Feminist Reformulation. *Millennium*, Vol. 17, No. 3, s. 429–440, <<https://doi.org/10.1177/03058298880170030801>>.
- Tickner, J. Ann (1997): You Just Don't Understand: Troubled Engagements Between Feminists and IR Theorists. *International Studies Quarterly*, Vol. 41, No. 4, s. 611–632, <<https://doi.org/10.1111/1468-2478.00060>>.
- Tickner, J. Ann (2004): Feminist Responses to International Security Studies. *Peace Review*, Vol. 16, No. 1, s. 43–48, <<https://doi.org/10.1080/1040265042000210148>>.
- Tickner, J. Ann (2005): What is your research program? Some feminist answers to international relations methodological questions. *International Studies Quarterly*, Vol. 49, No. 1, s. 1–21, <<https://doi.org/10.1111/j.0020-8833.2005.00332.x>>.
- Tickner, J. Ann – True, Jacqui (2018): A Century of International Relations Feminism: From World War I Women's Peace Pragmatism to The Women, Peace and Security Agenda. *International Studies Quarterly*, Vol. 62, No. 2, s. 221–233, <<https://doi.org/10.1093/isq/sqx091>>.
- True, Jacqui (2013): Feminism. In: Burchill, S. – Linklater, A. – Devetak, R. – Donnelly, J. – Paterson, M. – Reus-Smith, C. (eds.): *Theories of international relations*, s. 241–265. London: Palgrave Macmillan.
- True, Jacqui (2012): *The Political Economy of Violence Against Women*. Oxford: Oxford University Press, <<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199755929.001.0001>>.
- True, Jacqui (2015): A Tale Of Two Feminisms In International Relations? Feminist Political Economy and The Women, Peace and Security Agenda. *Politics & Gender*, Vol. 11, No. 2, s. 419–424, <<https://doi.org/10.1017/S1743923X15000136>>.
- Tvrdá, Kateřina (2013): Jiná (ne)bezpečnost: Feministické přístupy k výzkumu bezpečnosti. In: Laca, Slavomír – Mühlbacher, Pavel (eds.): *Jinakost z pohledu sociálních věd*. Brno: Institut mezinárodních studií, s. 203–221.
- Walt, Stephen M. (1991): The Renaissance of Security Studies. *International Studies Quarterly*, Vol. 35, No. 2, s. 211–239, <<https://doi.org/10.2307/2600471>>.
- Weber, Cynthia (2016) *Queer International Relations: Sovereignty, Sexuality and The Will to Knowledge*. Oxford: Oxford University Press, <<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199795857.003.0001>>.
- Welland, Julia (2013): Militarised Violences, Basic Training, and The Myths of Asexuality and Discipline. *Review of International Studies*, Vol. 39, No. 4, s. 881–902, <<https://doi.org/10.1017/S0260210512000605>>.
- Whitworth, Sandra (1994): *Feminism and International Relations: Towards A Political Economy of Gender in Interstate and Non-Governmental Institutions*. London: Springer.

- Wibben, Annick T. R. (2011): Feminist Politics in Feminist Security Studies. *Politics & Gender*, Vol. 7, No. 4, s. 590–595, <<https://doi.org/10.1017/S1743923X11000407>>.
- Wibben, Annick T. R. (2016): *Researching War: Feminist Methods, Ethics and Politics*. London: Routledge, <<https://doi.org/10.4324/9781315687490>>.
- Wilcox, Lauren (2011): Beyond Sex/Gender: The Feminist Body of Security. *Politics & Gender*, Vol. 7, No. 4, s. 595–600, <<https://doi.org/10.1017/S1743923X11000419>>.
- Wilcox, Lauren (2014): Queer Theory and The “Proper Objects” of International Relations. *International Studies Review*, Vol. 16, No. 4, s. 612–615, <<https://doi.org/10.1111/misr.12187>>.
- Wood, Elisabeth Jean (2009): Armed Groups and Sexual Violence: When Is Wartime Rape Rare? *Politics & Society*, Vol. 37, No. 1, s. 131–161, <<https://doi.org/10.1177/0032329208329755>>.
- Youngs, Gillian (2004): Feminist International Relations: A Contradiction in Terms? Or: Why Women and Gender Are Essential to Understanding The World “We” Live In. *International Affairs*, Vol. 80, No. 1, s. 75–87, <<https://doi.org/10.1111/j..2004.00367.x>>.
- Yuval-Davis, Nira (2006): Intersectionality and Feminist Politics. *European Journal of Women's Studies*, Vol. 13, No. 3, s. 193–209, <<https://doi.org/10.1177/1350506806065752>>.

Note

The authors would like to thank Jan Daniel, Jakub Záhora, editors of the journal Jan Kovář and Tomáš Dopita, and two anonymous reviewers for their useful comments, which helped improve the quality of the paper. Earlier work on this research was supported by the Center for Security Studies, Metropolitan University Prague. The research of Dagmar Rychnovská was supported by the H2020-MSCA-IF-2017 grant by the European Commission (Marie Skłodowska-Curie Fellowship 799805).

AUTHOR BIOGRAPHY

Kateřina Krulišová is a Lecturer in International Relations at the Department of Politics and International Relations, Nottingham Trent University (NTU), UK. She holds a Ph.D. in Global Studies from Nottingham Trent University. Her work focuses on female perpetrators of political violence, the misogyny hate crime initiative, and the Women, Peace and Security agenda in Central and Eastern Europe. Her research interests further include feminist security studies, feminist pedagogy, and the politics of memory.

Dagmar Rychnovská is a Marie Skłodowska-Curie Fellow at the Institute for Advanced Studies (IHS), Vienna. She holds a Ph.D. in International Relations (Charles University in Prague), an M.A. in Comparative and International Studies (ETH Zurich and the University of Zurich) and an LL.M. in Law and Politics of International Security (VU University Amsterdam). In her current work, she explores security controversies in research and innovation, while drawing on security studies and science and technology studies. Her research interests include critical security studies, sociology of science, politics of new threats and security expertise.